

Carl Gustav Jung'un "Kırmızı Kitap"ı ile Edebi Metinleri İrdelemek

Kadir Can DİLBER^{*} - Beyza Nur BALCI^{**}

Özet

İnsan psişik bir varlık olarak doğasının temel problematiğinde yer alan tin/ten, kendilik/gölge, dişi/eril diyalektini bünyesinde barındırır. Bireyin bilinçdışında var olan ilksel imgelerin ardında, Carl Gustav Jung'un kuramına göre "ben" ve "gölge" kavramları yaratılır. Bu kavramları anlamlandırma edebi metinlerin yaratıcısı olan yazar, kurgu ve kahramanlar üzerinden okura ayna tutar. Kahramanla kendini özdeşleştiren okur, kolektif bilinçdışındaki olguları kahraman üzerinden deneyimleyerek katarsis (arınma) yaşar. Arketipsel bakış açısıyla edebi metinleri ele almak hem metnin çözülmesi hem okurun kendini anlamlandırması bakımından kilit noktadır. Edebiyatın estetik bir üretim olarak şiirsel imgelem ve kurgusal yaratımlarının aynı zamanda psişik bir fenomen olarak ele alınması, yazarın metin üzerinden verdiği iletiyi bilişsel olarak kavramada önemli rol oynar. Jung, deneysel çalışmalarının yanı sıra kendi düşüncelerinin deneyini oluşturduğu *Kırmızı Kitap*'ta metin yoluyla gelen iletiyi gölge, anne, anima ve animus arketipleri üzerinden açıklar. Bu makalede Carl Gustav Jung'un *Kırmızı Kitap* (*Liber Novus*)'ından hareketle dünya edebiyatından Carlo Collodi'nin *Pinokyo*, Lewis Carroll'ın *Alice Harikalar Diyarında*, Mihail Bulgakov'un *Usta ile Margarita*, Mary Shelley'in *Frankenstein*, Oscar Wilde'in *Dorian Gray'in Portresi*, Feriüddin Attâr'ın *Mantık Al-Tayr* eserlerinde gölge arketipi; Şeyh Galip'in *Hüsn ü Aşk*; Peyami Safa'nın *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*, Orhan Pamuk'un *Kırmızı Saçlı Kadın*, Yusuf Atılgan'ın *Anayurt Oteli*'nde anne, anima ve animus arketipleri incelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Carl Gustav Jung, Kırmızı Kitap, Gölge, Anima, Animus, Arketip

Scrutinizing Literary Texts with Carl Gustav Jung's "The Red Book"

Abstract

Humans are psychic beings, and they contain the paradoxes of phenomena such as soul/skin, self/shadow, male/female that are basic problems of human nature. Behind the images that exist in the unconscious mind of an individual, the concepts of me and shadow are created according to Carl Gustav Jung's theory. While giving meaning to this phenomenon, the writer of eternal texts mirrors the reader through the heroes and the setting. The reader, who identifies himself with the hero, experiences the concepts of the collective unconscious through the hero and experiences catharsis. Investigating texts from an archetypal perspective is a key point in terms of both understanding and analysing the text. Investigating aesthetic productions of literature, poetic depictions and fictional creations, as a psychic phenomenon, plays a significant role in comprehending the message that the writer conveys via the text. By the archetypes of shadow, mother, anima and animus, Jung explains the message of *The Red Book* in which he experiences his ideas as well as his experimental works. In this article, with reference to Carl Gustav Jung's *The Red Book*, it is aimed to delve into the shadow archetype in the works of Carlo Collodi's *Pinocchio*, Lewis Carroll's *Alice's Adventures in Wonderland*, Mihail Bulgakov's *The Master and Margarita*, Mary Shelley's *Frankenstein*, Oscar Wilde's *The Picture of Dorian Gray*, Feriüddin Attâr's *The Conference of The Birds* and it is also aimed to scrutinize in the archetypes of the mother, anima and animus in the works of Şeyh Galip's *Hüsn ü Aşk*, Peyami Safa's *Matmazel Noraliya's Chair*, Orhan Pamuk's *The Red-Haired Woman*, Yusuf Atılgan's *Motherland Hotel*.

Key Words: Carl Gustav Jung, The Red Book, Shadow, Anima, Animus, Archetype

^{*} Doç. Dr., Kırşehir Ahi Evran Üniv. Türk Dili ve Edebiyatı Böl., kadircandilber@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-0975-176X

^{**}Yüksek Lisans Öğrencisi, Çaç Üniv. Türk Dili ve Edebiyatı Böl., beyzanurbalci33@icloud.com, ORCID ID:0000-0002-0975-7742

1. GİRİŞ

Disiplinler arası etkileşimde birbirinden en çok yararlanan alanlardan ikisi psikoloji ve edebiyattır. Psikanaliz edebiyatının öncüleri olarak bilinen Sigmund Freud ve Carl Gustav Jung ortaya koydukları teorileri edebi metinlerle harmanlayarak edebiyat-psikoloji alanının gelişmesine ve psikanaliz edebiyat kuramının ortaya çıkmasına büyük katkı sağladılar. Özellikle analitik psikoloji alanında yaptığı tespitlerle bilinen Carl Gustav Jung' un psikanaliz çalışmalarını edebi bir atmosferle harmanladığı en önemli çalışma *Kırmızı Kitap (Liber Novus)*'tir. Jung'un "bilinçdışı ile yüzleşme" adını verdiği deney süreçleri 1913-1930 yılları arasında yoğun bir şekilde devam ederken, "içsel süreçlerinin dibine kadar gitmek; duygularını imgelere dönüştürmek ve yeraltına sürüklenen fantezileri yakalamak" gibi farklı teknikler geliştirmesi *Kırmızı Kitap*'ın temellerini oluşturur. İlk çalışmalarını *Kara Kitap* adı altında toplasa da sonra bunları *Kırmızı Kitap* olarak kaydeder ancak akademik çalışmalar içermediği gerekçesiyle bu eserini bastırmaktan vazgeçer. Uzun yıllar basılmayan bu eser C.G. Jung Eserleri Vakfı'nın (2000 yılında) izin vermesinin ardından 2009 yılında *The Red Book* adıyla basılır.

Kırmızı Kitap, sadece kuramsal anlamda değil edebi açıdan da Jung'un yaptığı en zor deneylerden biri olarak göze çarpar. Nedeni ise yazarın psikolojik deneyimlerini; zaman, mekân, imgeler, gerçeklik ve kurgusalılık arasında gidip gelen karakterlerle anlatmasıdır. Bu bağlamda yazar kendi deneyimleri ile hasta deneyimlerini bir sentez olarak yeniden üretir ve metnin odak noktasına yerleştirir. *Kırmızı Kitap*, Jung'un hayatı boyunca ona ayna tutan bir eser olarak ortaya çıkar. Yazar kendinden yola çıkarken okuru da yanına alır; bireyin dönüşüm sürecinde, bilinçdışı uzam ve zamandaki yolculuğunu ona da deneyimletir. Bir(eyssel)leşme süreci, Jung'a göre kendiliğın tüm yanılısama ve gölgelerini tanıyarak, onlarla bir-leşmedir. Jung, kendi ruhunun "derinliklerin tını" ve "Zeitgeist" (zamanın ruhu) olarak iki ayrı zamanda yaşadığını söyler. Kendilik ve gölge arketipini kuantum fiziğini andıran bir kavramla, nedensel olmayan bağın ilkesiyle açıklar. Arketipler bu noktada benliğin gölgeleridir ve gölgeyi tanımak, dönüşüm serüveninin başlangıcıdır. Arketip teorisi ile ilksel imgelerin sınıflandırmasını yapan Jung, *Kırmızı Kitap*'ta bu imgeleri karakter ve mekân üzerinden edebi bir atmosferle okura sunar.

Kırmızı Kitap, Carl Gustav Jung'un kendi bilincine yaptığı arkeolojik bir kazı olarak değerlendirildiğinde kendini, yazarı, karakteri ve okuru bir bütünlük içerisinde ele aldığı görülür. Jung bu eser aracılığıyla "Gölge", "Persona", "Anima", "Animus" ve "Anne" arketipi kavramlarını kurguyla harmanlar. Onun kitabında ele aldığı karakter ve mekanlar irdelenerek arketiplerin pek çok edebi metnin içine serpiştirildiği anlaşılır. Edebi eserleri anlamlandırmada kilit nokta olan yazarın imge ve metaforları, arketipsel açıdan ele alındığında metinler daha iyi anlamlandırılır. Bu bağlamda Jung'un *Kırmızı Kitap*'ındaki kavramlar Türk ve dünya edebiyatındaki eserlerden örneklerle irdelenmeye çalışılacaktır.

1.1. Kırmızı Kitap'taki Kavramlar ile Edebi Metinleri İrdelemek

Jung'un *Kırmızı Kitap*'ını diğer eserlerinden ayıran en önemli özelliği deneysel verilerden ziyade kendi bilinç ve bilinçdışı ile çözümleme girişimlerini içermesidir. Jung, bu eserinde dönüşüm serüvenini kurgusal atmosferle okura sunar. Karakter, mekân ve imgeler aracılığıyla Jungyen teorinin temelleri olan "Gölge", "Persona", "Anima", "Animus" ve "Anne" arketipi kavramları çözümlenir. *Kırmızı Kitap*, bu bağlamda arketipsel eleştirinin kavranmasına ve gizlenmiş arketiplerin tahlil edilmesine ışık tutar. Jung'a göre kolektif bilinçdışının ürünü olan arketipler, edebi yaratımlara da yansır. Edebi metinleri arketipsel bakış açısıyla okumak, yazarın karakter üzerinden verdiği iletiyi ve okurun özdeşleşim yoluyla kendini anlamasını sağlar.

Jung'un arketipleri, ben kavramının karşısına konumlanan öteki'nin yansımalarıdır. Bilincin derinliklerinde var olan öteki, arketiplerin ardında şekillenmektedir. Süje, varoluş itibarıyla; görüngü-düşünüş, kendi-öteki, dışıl-eril, demonik (üst insan)-hayvansı (alter ego), madde-ruh, imge-simgе gibi çatışmaları bünyesinde barındırır. "Ten ve tin" in oluşturduğu ambivalence (kararsızlık), insanda sürekli olarak uzlaşma çabasıdır. Bireydeki "ben" ve "yabancı" diyalektiği onu en iyi anlayan sanat dallarından biri olan edebiyatın yaratımlarında işlenerek, okura ayna tutar.

İnsan psişisi yaşamını sürdürebilmek için özdeki ve öteki olanı ayırtırmalıdır. Bunun en iyi yollarından biri de yazındır. Jung'un arketipsel eleştirisine göre buradaki amaç id (alt benlik)'i kabul etmek, öteki ile yüzleşmek, makro ve mikro evreninde kendini gerçekleştirmek, iki kutbun sekansında kendini bulmak, bunun neticesinde de "katharsis" i deneyimlemektir. Edebi metni "einfühlung" (özdeşleşim) ve "katharsis" (arınma) kavramları bağlamında okumak, metnin okur tarafından keşfedilmesi ve karakterle bağ kurması anlamı taşır. Okurun gerçek yaşamda deneyimleyemediği haz, suç, ölüm, seçim, cesaret gibi his ve tecrübeleri, karakterle empati kurarak yaşamış gibi doyuma ulaşmasıyla arınma gerçekleşir. Bu özdeşleşim noktasında, yazar-karakter-okur tekleşir. Bu süreç de Jung'un kolektif bilinçdışı kavramını doğrular.

Kişisel bilinçdışı (öznel ruh) ile kişi-dışı ya da ben-ötesi (nesnel ruh) bilinçdışı arasında bir ayırım yapmamız gerekir. İkinciye kolektif bilinçdışı olarak adlandırmaktayız, çünkü bu kişisel olan her şeyden uzaktadır ve her yerde bulunabildiği için bütün insanlarda ortaktır, oysa kişisel içeriklerde durum farklıdır. Kişisel bilinçdışında kayıp anılar, bastırılmış (yani kasten unutulmuş) can sıkıcı fikirler, eşik altı algılar -ki bunlarla bilinçliliğe ulaşacak kadar güçlü olmayan duyu algıları kastedilmektedir- ve son olarak, henüz bilinçlilik için yeterince olgunlaşmamış içerikler bulunmaktadır. Kişisel bilinçdışı rüyalarda çok sıkça karşılaşılan gölge-figürünün karşılığıdır (Jung, 2016: 83).

Kolektif bilinçdışı; ilksel çağlardan bu yana her insanın ortak bir duygu ve düşünüş evresinden geçmesi, kalıtsal olarak da bu izi bir sonrakine aktarmasıdır. Bu bağlamda yazar ve okur kurgusal çerçevede ortak bir deneyimi paylaşır. Bu denklemin kurulmasında psikanaliz ve Jungyen teori, yazarın edebi metne serpiştirdiği metaforlara gizlenir.

"İnsan, insan-olmak hususunda bir anlatıya girdiğinde, irdeleyeceği hep kendisi olacaktır. Bu kendini-anlatma, anlatının hem içeriğinde hem de biçiminde içkindir. Hiçbir özgün kuram öteki'nden çıkmaz. Her şey 'kendî' nin kuramıdır. Öteki ancak bir ilişki sürecinde, öteki' nde kendini bulmak ve oluşturmak içindir." (Jung, 2017: 7).

Jung, öteki kavramını bireyin sosyal yaşantısında gizlediği alt benlik, yani kendiliğin gölgesi olarak ele alır. Kişinin öteki yüzü, sosyal yaşamda oynadığı bireysel rollere bağlı olarak değişmektedir. Jung'un ele aldığı gölge kavramı, postmodern edebiyatın eserlerinde yüceltilir. Modern ötesi insanın kendisiyle yüzleşmeye başlaması ve topluma yabancılaşmasıyla, eserlerde karakterin grotesk yüzü açıkça işlenmeye başlanır. Jung'un *persona* olarak tanımladığı maske kavramı; kişinin bayağı, çirkin, korkunç tarafını baskılama çabasını ifade eder. Edebi metinlerde bu maskeler bir bir atılır, kahraman gölgesiyle karşılaşır ve dönüşüm evresine girer.

Jung gölge arketipini; erkeğin içindeki dişil imge *anima*, kadının içindeki eril imge *animus*, *anne arketipi*, *baba arketipi*, *hilebaz*, *büyük ana* imgesi ve *yaşlı bilge* formu olarak çeşitlendirir. Freud'un *Oidipus* kompleksini tamamlayan, Jung'un teorisi *Elektra* kompleksi de gölge temlerden biridir. *"Yüce anlam gerçektir ve gölge düşürür. Zira gerçek ve bedensel olan neyin gölgesi yoktur?"* (Jung, 2015: 98).

Gölge arketipi ile "tin"e ulaşan Jung, ruhunu "derinliklerin tını" ve "Zeitgeist" (zamanın ruhu) olarak tanımlar. Ben ve gölge eşzamanlılıkla varlığını sürdürür. Jung'un eşzamanlılık ilkesi, Heidegger'in "Dasein" (burada olan) ve Bergson'un "Durée"(süre) kavramlarının bütünü gibidir. Heidegger'in "Dasein" olarak tanımladığı insan bir yandan dünyada öteki varlıklarla birlikte var olurken, bir yandan da bu varlıklar içinde kendi varoluşunu anlamlandırmaya çalışır. Bergson ise "Durée" kavramı ile ben'i ikiye bölerek iki farklı bellek kavramından bahseder. Temel benlik, aralıksız zaman akışı içindeki bellektir ve zaman mekânsal değil içseldir. Jung'un bilincin derinliklerindeki ve zamanın içindeki ben'i bu iki kavramın bileşimi gibidir. Bilinç çizgisinde insan orada oluş an'ında, aynı zamanda da bilincin dışındaki zaman ve mekândadır. Ben ve bilinçdışındaki gölge arketipi tanımlanmadıkça dönüşüm gerçekleşmez. Bu bağlamda *Kırmızı Kitap*'taki mekân ve karakterler bireysel dönüşümü deneyimlemeye yöneliktir. *Kırmızı Kitap*' ta gölgeyi kovalayan Jung, mağara alegorisine inmektedir:

"Karanlık bir mağarada ayak bileklerime kadar çıkan kara çamurun içinde duruyorum. Baştan aşağı deri giysiler giymiş bir cüce mağaranın önünde duruyor, girişi tutuyordu. Üzerimde gölgeler dolanıyor. Korkuyla kasılıyorum ama içeri girmem gerektiğini biliyorum. Kayadaki dar bir çatlaktan sürünerek geçiyorum ve tabanı kara suyla kaplı bir iç mağaraya ulaşıyorum." (Jung, 2015: 122).

Jung'un düştüğü mağara Platon'un *Mağara* (mağara alegorisi)'sından, Shakespeare'in *Macbeth*'indeki cadılar mağarasından ve Nietzsche'nin *Zerdüş*'ünün üstinsanı aradığı mağaradan farklı değildir. Jung'a göre mağarada gölgeyi oluşturan ateş, arketiplerdir. Kişinin gölgesi; anne arketipi, baba arketipi, toplum, cinsellik gibi kavramların ateşinde oluşur. Bu bağlamda da arketipolojinin temeli Platon'un idealarına dayanır. Platon'un mağara alegorisi ve idelerinden etkilenen Jung, ilksel imgelerin mitlerden bu yana kolektif bilince yansımaları arketiplerle açıklar. Mağara uzamı Jung'a göre, bilinçdışına inmeyi ve ana rahmi gibi orada yeniden biçimlenmeyi esas alır. Ruh ve beden kesitiği ufuk çizgisinde, görülen ve izdüşüren karşılaşır. Jung'un arketipleri bilinçdışının mağarasında oynatılan kuklalara benzetilebilir. Anlatılarda benliğin kuklası olan gölge, alt edilmeye çalışılan antagonist karakter olarak ortaya çıkmaktadır. Kendilik ancak ilksel imgelerin kuklaları dönüştürüldüğünde tamamlanır.

Kuklaya dönüşüm evresine en güzel örnek dünya edebiyatından Carlo Collodi'nin *Pinokyo* eseridir. Geppetto ustanın yarattığı kukla Pinokyo, gölge miti olarak yeniden yaratılır ancak ustanın kendi eliyle yarattığı kuklası, efendi-köle diyalektiği bağlamında başkaldırır. Köle olarak yaratılan kukla Pinokyo "kendisine karşıt ve kendisinin dışında" olduğunu bildiği ve özümlemeye yöneldiği nesnedir. "Köle, özgür olmanın ne demek olduğunu bilmektedir. Kendisinin özgür olmadığını da bilmektedir ve özgür olmak istemektedir. Mücadele deneyimi ve sonucu, Köle aşmaya, ilerlemeye, Tarihe yatkın hale getirdiği gibi Efendinin hizmetinde çalışan Köle olarak yaşadığı hayat da bu yatkınlığı gerçek hale getirmektedir." (Kojeve, 2012: 100-101). Bu bağlamda köle aslında gölge kavramı ile örtüşür ve neticede ortaya çıkarak benliğin gerçek sahibi olmak ister. *"Pinokyo baktı, sonra bir daha baktı... Ve büyük bir sevinç içinde kendi kendine şöyle dedi: Kuklayken ne kadar da komikmişim! Artık gerçek bir çocuk olduğum için çok mutluyum!"* (Collodi, 2006: 235).

Jung'un dönüşüm yolculuğunda ele aldığı gölge arketipi Lewis Carrol'un *Alice Harikalar Diyarında* eserinde de karşımıza çıkar. Ters çevrilmiş metinde Alice aynaya adım atar ve ayna eve geçişle birlikte parabol tersine döner. Alice aynanın ardına geçtikten sonra gözyaşı havuzuna girip, çok derin bir kuyuya düşerek sinamalardan geçer. Bu diyarda her şey ötekidir. Alice'in adımları geriye gitmekte, karşılaştığı yumurtanın söylediği şiiir bile tersine söylenmektedir.

Tek başına çomak oyunu oynarken yaptığı hile nedeniyle kendi kulaklarını çekmeye yeltendiğini anımsadı. Bu tuhaf kız, iki kişi gibi hareket etmekten çok hoşlanırdı. (...) Az sonra gözünü masanın altında duran küçük, cam bir kutuya takıldı; kutuyu açtığı anda içinde çok küçük bir kek buldu, kekin üstüne kuş üzümleleriyle özenle 'BENİ YE!' yazılmıştı (Carroll, 2017: 8).

Kırmızı Kitap' ta mağaraya girerek bilinç dışına atılan adım, Alice öyküsünde ayna aracılığıyla gerçekleşir. Lacan (2013)'ın ayna evresinde bakma ile bakılma arasındaki diyalektik ilişkiyi açığa çıkararak dürtü irdelenir. Bu bağlamda kahraman gölgeyle tanışır ve bölünen özne bilinç dışının diyarında gölge olarak serüvene devam eder. Bu kendilik yolculuğu metinlerde zorlu sınamalarla gerçekleşir. Gölgenin tanınmasıyla ben'in hazmedilmesi gerekir. Jung, *Kırmızı Kitap*'ta "Kurbanın Katli" bölümünde kanlar içinde yatan ölü bir kız çocuğu ve yanında ayakta duran yüzü peçeli bir kadın figürü görür. Kadın, Jung'tan çocuğun ciğerini çıkarıp yemesini istemektedir. Alice' in "Beni Ye!" yazılı keki yiyerek küçülmesi gibi Jung'un da ciğeri yemesi gerekir. Kendi'ni yemek, ötekini kabul etmek ve bir ciğer gibi kendini yenileyerek yeniden doğmaktır. "*Kefaret istiyorum: Kendini küçült ve ye.*" (Jung, 2015: 277).

Gölgeye bir kefarete verilecek ise bunun en güzel örneği Goethe'nin *Faust* romanında belirir. Jung, Faust karakterinin gölgesinin şeytan formundaki Mephisto olduğunu düşünür. Jung Faust'un Mephisto ile anlaşmasını, *Kırmızı Kitap*'taki gölgesi olan şeytan formundaki "Kırmızı" ile yaptığı anlaşmaya benzetir.

"Onunla bir anlaşmaya varmaya çalışmamak kaçmak olurdu. Şeytanla konuşmak gibi ender bir fırsat yakalarsan onunla bütün ciddiyetinle yüzleşmeyi unutma. Sonuçta o senin şeytanın. Şeytanı ciddiye almak onun tarafına geçmek ya da şeytanlaşmak anlamına gelmez, bir anlaşmaya varmak anlamına gelir. Böylece diğer görüşünü de kabul etmiş olursun. Böylece şeytan, temel zeminini yitirmiş olur." (Jung, 2015: 185).

Gölge ile yapılan anlaşma formu Faust karakterinin en önemli problematiklerinden biridir. Jung'a göre gölgeyi kabul etmenin yolu, edebi metinde antikarakterle yapılan anlaşma ile mümkündür. Böylelikle grotesk öteki temel zeminini yitirir. Jung şeytan, hilebaz ya da büyücü figürünün de arketipsel olduğunu belirtmektedir. Hilebaz arketipinin şeytan formunda karakterle anlaşmaya girdiği diğer bir metin Mihail Bulgakov (2012)'un *Usta ve Margarita* eseridir. Şeytan formundaki Woland, çeşitli sınamalarla karakteri dönüştürücü güce sahiptir. Woland ile Margarita arasında yaşananlar, Woland'ın büyüleyici etkisi bir gölge vazifesi görmesi ve bir sihirbaz edasıyla yeteneklerini göstererek insanları dönüştürmesi Jungyen bakış açısından önemlidir. Şeytan (Woland) ile yüzleşme cesaretini gösteremeyen karakterler ona teslim olur ve onun verdikleri ile kısa süreli bir haz yaşarlar. *Usta ve Margarita*'nın farkındalığı karşısında Faustvari söylemlerini arttıran Woland şöyle der: "Faust gibi, yeni bir insancık yaratmak umuduyla bir imbiğin üstüne eğilmeyi arzulamaz mısınız?" (Bulgakov, 2012: 574). Şeytan ile yüzleşmeyi tercih eden Usta ve Margarita bir süre sonra onun yok oluşuna tanıklık ederler: "Woland, hiçbir yola sapmadan bir uçu-ruma atıldı, peşindekiler de gürültüyle onunla birlikte sürüklendiler. Çevrede ne kayalık kaldı, ne düzlük, ne ay ışığından yol, ne Kudüs. Siyah atlar da kaybolmuştu." (2012: 574).

Edebi metinlerde dönüşümün tamamlanması için arketiplerin ve dönüştürücü karakterlerin yanında, kahramanın alegorik ölümü ve ölüm arzusu da ele alınır. Yunan mitolojisinde Sisifos (Sisyphos), Ölüler Ülkesi'nin tanrıları tarafından sonsuza kadar bir taşı zirveye taşımaya mahkûm edilir. Sisifos, taşı zirveye her yaklaştığında taş yeniden aşağıya düşer ve yazgısını seven Sisifos bu döngüye hapsolür. Dönüşüm yolculuğunda başlangıç ve bitiş noktası aynıdır. Tanrı'dan koparak, dünyaya/bedene giren ruh, geldiği yere geri dönme arzusuyla oluşumda yürümekte ve dönüşmektedir. Bu nedenle insan iki özü olan gölge ve kendiliği çarpıştırıp bölündükten sonra başladığı yere geri dönüp teklesmelidir. Var oluşun devam edebilmesi için psişik öteki'nin ölmesi gereklidir. Metinlerde ölüm, uyanışa götüren bir uyku ve uykuda gerçekleşen bir uyanışın adıdır.

İnsan, biri ölümlü, diğeri ölümsüz olduğu bir Dioskuros çiftidir, bu ikisi hep bir aradadırlar ama asla bir bütün olmazlar. Dönüşüm süreçlerinin amacı bu ikisini birbirine yaklaştırmaktır, fakat bilinç buna karşı direnir, çünkü öteki yabancı ve tekinsiz gelir, çünkü kendi evimizin tek efendisi olmadığımız fikrine bir türlü alışamıyoruzdur (Jung, 2017: 63).

Jung'un gölge arketipinin ölüm arzusuyla birleştiği en güzel örnek Mary Shelley'in *Frankenstein* romanıdır. Gölge arketipi, Victor Frankenstein'in ölümsüzlüğe ulaşma arzusuyla yarattığı ötekisinde ortaya çıkar. Edebi metinlerde, ertelenmiş gölge arketipini kendi eliyle canavarlaştıran karakter, sonunda onun kölesi olmaktadır. "Köle, daha önce seni ikna etmeye çalıştım, fakat gösterdiğim tenezzüle layık olmadığını ispat ettin. Gücün bende olduğunu unutma. (...) Sen benim yaratıcısın ama ben senin efendimim. İtaat et!" (Shelley, 2019: 183).

Özne ve gölge arasındaki efendi-köle karmaşası, yarattığı canavarın Frankenstein'i öldürme arzusuna sebep olur. Bunun nedeni ise hayvansal olarak kodlanan kölenin ortadan kaldırılması arzusunda yatar. Birbirinin yerine geçen özne ve gölgenin savaşı, intikam ve iktidar hırsıyla iki krallıktan birinin ölmesiyle sonuçlanır. Öteki ortadan kalkmadığı (ölmediği) sürece özne kendini hiçbir zaman rahat hissetmeyecektir. Jung'un *Kırmızı Kitap*'ta "Kahramanın Katli" bölümünde ele aldığı bu alegorik ölüm, yüzleşme ve sınamanın ardından kahramanın gölgeyi alt ederek ışığa kavuşması için gereklidir. Gölgeyle savaş insan için ölünceye dek devam eden bir olgudur ve kişi ancak öteki' ne kendini kurban ederek, ya da gölge arketipi dönüştürerek daha üst bir benliğe, ışığa erişir.

"Elveda Senden ayrılıyorum. Bu gözlerin göreceği son insan sen olacaksın. Elveda Frankenstein! Hayatta olsan ve benden intikam alma arzunu devam etse, ortadan kalkmam değil de yaşamam tatmin ederdi arzunu. Ama öyle olmadı; daha büyük yıkımlara sebep olmayayım diye beni yok etmek istedin." (Shelley, 2019: 245).

Özne ile nesne arasında kurulan özdeşlik ve ötekinin öldürülmesi Oscar Wilde'in *Dorian Gray'in Portresi* romanında farklı bir şekilde işlenir. Dorian, güzelliğinin geçiciliğini anlayınca kendinin değil portresinin yaşlanmasını ister. Dorian, tabloda gördüğü öteki yüzünün varlığından rahatsızdır. Tablo burada ayna metaforunun yerine kullanılır. Bölünmüş özne portredeki öteki yüzüyle olan savaşını, portreyi öldürerek sonlandırmak ister.

"Ressamı nasıl öldürmüşse ressamın yapıtını da, bu yapıtın olanca anlamını da öyle öldürecek. Geçmişin canını alacaktı; geçmiş öldüğü zaman da Dorian özgür kalacaktı. Bıçak şu iğrenç, ürkünç ruhun yaşantısını sona erdirecek; portrenin uyarıları kesildiği zaman da Dorian dirliğe kavuşacaktı. Bıçağı aldı, resme sapladı. Korkunç bir azapla bir haykırış duyuldu." (Wilde, 2018: 275).

Portre ve Dorian artık birbirinin yerine geçer ve bu dönüşüm alegorik ölümle sonlanır. Romanın ilerleyen kısmında Dorian'ın portresini değil gölgesini öldürdüğü görülür. Jungyen açıdan öteki yani gölge ile mücadele sonlanmış gibi görülse de sadece nesne üzerinde tüketildiği anlaşılmaktadır.

"İçeri girince duvarda efendilerinin şahane bir portresini buldular: Tıpkı onu en son gördükleri zamanki gibi, benzersiz gençliği ve güzelliğiyle göz kamaştırıyor, soluk kesiyordu. Yerde smokin giymiş, yüreğine bıçak saplanmış ölü bir adam yatmaktaydı. Yüzü buruş buruş, çökük, son derece iğrençti. Ancak yüzüklerini gözden geçirdikleri zaman onun kim olduğunu tanıyabildiler." (Wilde, 2018: 276).

Anlatılardaki bu ölüm aynı zamanda 'olum'dur. Nietzsche'nin bengi dönüş teorisinde olduğu gibi, varlık ve hiçlik arasındaki döngüsel yolculuk sürekli devam eder. Metinlerde dönüşüm yolculuğundaki sembolik ölüme, en güzel örneklerden birisi de Ferîdüddin Attâr'ın *Mantık Al-Tayr* mesnevisindeki Simurg'ta görülür. Simurg, sürekli başlangıç ve bitiş arasındaki döngüde yeniden doğuşu deneyimler. Bu eserde bilgi ağacının dallarında yaşayan kuşların hükümdarı Simurg (Anka Kuşu), arketipsel bakış açısıyla ele alındığında; yeniden doğuşun simgesidir. Simurg'u arayan kuşlar birleşip yola çıkar ve aşk denizi, ayrılık vadisi, hırs ovası, kıskançlık gölü gibi mekânlardan geçer. Yok oluş vadisine geldiklerinde geriye sadece otuz kuş kalır. Bu otuz kuş Kaf Dağı'na ulaştıklarında aynada kendilerini görürler. Simurg'un kelime anlamı otuz kuş demektir ve kuşların her biri aslında Simurg'un gölgesidir: "Simurg, âleme gölgesini saldı da o yüzden her an bunca kuşlar meydana gelmede. Âlemdeki kuşların suretleri, hep onun gölgesidir. Bunu iyice bil a hakikatten haberi olmayan!" (Attar, 2019: 175). Bu bağlamda Jung'un *Kırmızı Kitap*'ta çıktığı benlik yolculuğu, Simurg'un yolculuğu ile özdeşleşir.

Anlatılarda öteki'ye duyulan açlık, animus'u reddetme, anima'ya duyulan özlem, kahraman onu kabullenmedikçe daha şeytani bir görünüme bürünür. Jung'un *Kırmızı Kitap*'taki "Münzevi", "Kırmızı", "Filemon", "İzdubar" ve "Büyücü" karakterleri; şeytan, dev, büyücü, hilebaz figürlerinin temsilidir. "Hilebaz, ortak gölge figürüdür, bireyin düşük karakter özelliklerinin bir toplamıdır. Bireysel gölge kişiliğinin hiç eksik olmayan bir unsuru olduğu için, ortak figür kendini buradan sürekli yeniden oluşturur." (Jung, 2017: 135). Jung, *Kırmızı Kitap*'ta İlyas ve Salome karakterleri ile ortak figür yaratmayı dener. Salome anima figürü, İlyas ise yaşlı ve bilge figürü temsil eder. Kitapta bu iki karakter hep bir aradadır. Erkek bilinci Logos (düşünme), kadın bilinci de Eros (duygu) ile eşleştirilir. Erkeğin içindeki dişil imge anima ve kadının içindeki eril imge animus, bilinçdışının derinliklerinden gelen iki arketiptir. Jung'un anima ve animus kavramlarının temsilcisi İlyas ve Salome; Şeyh Galip'in *Hüsn ü Aşk* mesnevisinde, Aşk ve Hüsn ile benzeşir. Sevgi Oğulları (Benî Muhabbet) kabilesinde bir gece bir erkek ve bir kız doğar. Erkeğe Aşk, kıza Hüsn adı verilir ve kabile uluları Kalb ülkesine gidip Kimya'yı getirmediği kavuşmalarının mümkün olmadığını söyler. Ancak bu yolculuk ateş denizi, bin başlı ejderhalar, cinler, devler, gulyabaniler, kapkaranlık geceler ve çöller gibi türlü tehlikelerle doludur. Aşk Kimya'yı getirmek için yola çıkar. Bu yolculuk boyunca Mânâ bahçesinin her şeyi bilen Sühan (söz) adındaki sahibi ihtiyar bilge, çeşitli kılıklarda gelerek Aşk'a yol gösterir.

"Ruhun düşlerde yaşlı bir adam olarak görünme sıklığı, masallardakiyle hemen hemen aynıdır. Kahraman ancak sağlam bir düşünce ya da parlak bir fikir, yani ruhsal bir işlev ya da endopsişik otomatizm sayesinde kurtulabileceği umutsuz bir duruma ne zaman düşse, yaşlı adam görünür. Kahraman dışsal ya da içsel nedenlerden ötürü gerekeni yapamadığı için gerekli bilgi, kişiselleştirilmiş bir düşünce, yani öğüt verip yardım eden yaşlı adam kılığında ortaya çıkar..." (Jung, 2003: 87).

Yolun başında kuyuya düşen Aşk'ı, Jung'un yaşlı bilge arketipiyle örtüşen Sühan kurtarır. Kuyu mekânı burada dönüşüm yolculuğuna çıkan karakterin bilincin derinliklerine inmesini sağlayan eşiktir. Kuyunun dibindeki dev figürü ise kahramanın bastırılmış korku ve arzularının simgesidir. Jung'un *Kırmızı Kitap*'ta belirttiği gibi mağara, çöl, şato, orman ve kuyu gibi mekanlar yeniden doğuş ve biçimlenmenin gerçekleştiği bilinçdışı diyarlarıdır. Bu eşikten adım atan kahraman artık zorlu sınamalardan geçecektir. Yaşlı bilge arketipi Sühan, kuyudan sonra cadının eline düşen kahramanı kurtarmak için yeniden belirir. Yolculuğun sonunda ise Sühan kimliğini açıklayarak Aşk'ı Hüsn'e kavuşması için her şeyin başladığı Mânâ bahçesine getirir. Vuslat perdeleri aralandığında Aşk'ın gördüğü kendinden başkası değildir. Hüsn'e ulaşmak için yola çıkan Aşk, yolun sonunda Hüsn'ün kendisi olduğunu anlayarak yok oluşu deneyimler.

Bulmağa zuhûr bu mebâhis

Bir geç-nazar olmuş îdi bâis

...

Kim Aşk Hüsn'dir ayn-i Hüsn Aşk

Sen rah-ı galetde eyledin maşk (Gölpınarlı, 2006: 144).

Bu yol dairesel bir yoldur ve kahramanı yola düşüren Hüsn'ü kendinden ayrı düşünmesidir. İkiliğin tekleşmesi ile karakter dönüşüm yolculuğunu tamamlar. Kahramanın yolu ben' in ayrılmaz parçası olan anima figürün arayışdır ve onunla bütünleştiği noktada dönüşür.

"Animus ile Anima'nın günlük yaşam üzerindeki etkileri üzerine bir an düşünenecek olursak, örneğin sempati ve antipati büyük çapta Animus ile Anima'ya bağlıdır. İdeal imgeler gibi bunlar birbirlerini kaçınılmaz bir biçimde çekerler, sonra da söz konusu bireyler tam bir düş kırıklığına uğralar. Yansıtmaları kişiler birbirlerini görür görmez yer alır hep. Sanki çok eskiden birbirlerini tanıyorlardır ve gerçeği görme yeteneği yitirilmiştir." (Jung, 1997: 72).

Jung'un anima arketipinin karakter üzerindeki etkisinin görüldüğü diğer bir metin Peyami Safa'nın *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu* adlı romanıdır. Romanda Ferit karakterinin annesi ve ablası ölmüş, babası ise Londra'da yaşamaktadır. Matmazel Noraliya adlı ölen bir kadının evine yerleşen Ferit, burada yaşadığı olaylarla bilinçdışını sorgulamaya başlar. Psikolojik olguları başarılı bir şekilde metne yerleştiren Peyami Safa, romanın başında Ferit'in ismini fonetik açıdan sorgulamasını vererek *id* kavramının da ipucunu verir. Sosyal hayatta bastırılmış yönleri ve sorgulamaları temsil eden Ferit karakteri, kendisine Ferid denmesini ister.

"Ferit, Ferid, it, id, t, d, t değil, d, fotenik, fonetik ve babasının kahkahaları; sonra annesi, bir ormanın karanlığında hangi ağacın arkasına saklandığını belli etmeden, maymuna benzer bir gölgenin üfürdüğü borazan biçiminde bir sazın geniş ağzından çıkan yeşil, turuncu, daha sonra kıpkırmızı alevden bir sesle acı acı haykırıyordu. Borazan ve maymun kayboldu. Sonra ormanla beraber sesin anneliği de kaybolurken trene benzeyen bir gölge, hiçbir makine gürültüsü çıkarmadan hızla geçiyor..." (Safa, 2004: 4).

Matmazel Noraliya'nın evinde Ferit, bu kadının imgesini görmeye ve onunla konuşmaya başlar. *Kırmızı Kitap*'ta da Jung, Salome'nin hayalini metin boyunca birden fazla vaka halkasında görmeye devam eder. Salome'nin de Matmazel Noraliya'nın da imgesinin görüldüğü mekân, bilinçdışını temsil eden bir evdir. Matmazel Noraliya'nın koltuğuna oturan Ferit, maddeyle bağ kurar ve madde anne arketipine çağrışım yapar. Anne arketipine duyulan bağlılık bir nevi aşka dönüşür ve arayış sürekli devam eder. Çünkü bu Jung' a göre ilksel bir imgedir ve kolektif bilinç dışında süregelir.

"Asıl koltukta geçirdiğim anlar... Aziz Bey, insan kendinden geçince şuurunu da kaybeder. Ben kendimden geçtim, fakat şuurumu kaybetmedim. Çünkü bu artık benim şuurum değildi. Ben yalnız o şuurun, belki şahidi olarak vardım. Bu nüansı anlatamam. Ölüncüye kadar unutamayacağım. Sonra derin bir sevgi hali... Bunu hiç unutamam. O büyük aydınlık bir an sürdü. Fakat o her şeyi kucaklayan bir aşk anıydı." (Safa, 2004: 160).

Jung'un mağara mekânıyla başlayan bilincin sınırlarındaki benlik yolculuğu, Orhan Pamuk'un *Kırmızı Saçlı Kadın* romanında kuyu mekânına dönüşür. *Kırmızı Kitap*'ta Salome olarak üretilen anima ve anne arketipi, *Kırmızı Saçlı Kadın*'la belirir. Cem, geleneksel yöntemle kuyu kazın Mahmut Usta'nın çırağıdır ve birlikte kuyu kazıp su aramaya başlarlar. Kasabaya gelen gezici tiyatrodan oyun sergileyen *Kırmızı Saçlı Kadın*'ı gören Cem bu mistik kadına âşık olur ve yazgısı bir anda değişir. Hikâyenin kuyu mekânı etrafında şekillenmesi, bilincin derinliklerine yapılan kazının göstergesidir. Cem babası yerine koyduğu Mahmut Usta'yı bu kazıda ölüme iter. Romanda anne arketipine bağlı olarak *Oidipus* kompleksi tezahür eder ve Cem yıllar önce babasının birlikte olduğu kadına âşık olur. *Kırmızı Saçlı Kadın*, Cem için mitsel bir figürdür. Bu da Jung'un anne arketipinin kolektif bilinç dışına ait bir unsur olması söylemini doğrular. *"İlksel aşkımin, sahnede gördüklerimin ve rakının etkisiyle kafayı öyle bulmuştum ki şimdiki yaşamıyor, o anda kendimi ya geçmişte ya da kurmakta olduğum bir hayalin içinde sanıyordum."* (Pamuk, 2019: 67). Jung'a göre kahraman, bilincin derinliklerinde eksik olan arketipleri maskeleyerek yerine, onlarla yüzleşmedikçe dönüşüm yolculuğunu tamamlayamaz. Cem, anne arketipinin gölgesini özgür bırakmış, babasıyla aynı kadına âşık olarak yazgisından kurtulamamıştır. Kelime anlamı "birlik" demek olan Cem, ben ve ötekisini anne arketipinde birleştirir.

"O zamanlar 'ben, beni kimse görmediği zaman en çok kendim oluyorum' diye düşünürdüm. Yeni keşfediyordum bu düşünceyi. Kimse sizi gözlemiyorsa, içinizdeki gizli ikinci kişi dışarı çıkıp dilediği şeyleri yapabilir. Yakınlarda bir babanız varsa ve sizi görüyorsa içinizdeki kişi içinize saklanır." (Pamuk, 2019: 52).

Jung'un anima kavramı Yusuf Atılgan'ın *Anayurt Otel*i romanında ise kendini gerçekleştirilememiş olarak ortaya çıkar. Kaldığı otelin isminden de anlaşılacağı gibi Zebercet, kayıp anne/anima arketipinin yurdunu aramaktadır. Çocukluk evresinden bu yana babası, arkadaşları ve birlikte olduğu kadınlar onun erilliğini küçümsemektedir. Roman boyunca babası gibi giyinerek annesine benzeyen hiç gelmeyecek bir kayıp anne/kadın figürünü bekler. Anne ve babası öldükten sonra topluma yabancılaşmış ve yaşama kök salamamış karakterin bilinçdışı, gecikmeli Ankara treniyle gelen kadın ile çözülmeye başlar. Bu kadın imgesi gerçeklikte yoktur ve onun intihar girişimi ile gelmiş gecikmeli bir anima arketipidir.

"(Ne oldu? Yapmayı unuttuğu bir şeyi mi anımsadı birden? Ya da yeryüzünde tek gerçek değer kendisine verilmiş bu olağanüstü yaşam armağanını korumak, her şeye karşın sağ kalmak, direnmek olduğumu anladı giderayak? Yoksa bilinçsiz canlı etin ölüme kendiliğinden bir tepkisi miydi bu?) Baş öne doğru eğiliyordu. Kolları iki yanına sarktı. Donunun sol paçasından fildişi renginde koyuca bir sıvı aktı uzaya uzaya; dizine yakın bacağındaki kıllara bulaşarak ardarda yatağın üstüne düştü, yayıldı. Yukarıdan, sallanırken tahtaya sürtündüğü yerden ip çıtırdadı..." (Atılğan, 2008: 108)

Zebercet, gölge niteliğindeki anima figürle yüzleşmeden kendini yok eder. Kendini gerçekleştiremeyen animanın gölgesi Zebercet'in ölümü ile ışığa kavuşur ve kolektif bilince aktararak varlığını sürdürmeye devam edecektir. "Gölgeye bilincin yansımalarıyla, karanlıkta kalan aydınlığa alınır (...) Erkek, bilinçdışında bütünleyici öge olarak 'anima' ile tanışır (...) Her erkek, içinde, o ya da bu kadına ait olmayan sonsuz bir kadın imgesi taşır." (Jung, 2017: 13).

Jung, *Kırmızı Kitap*' ta ruhun derinliklerine inerken rüyalar görür. *Kırmızı Kitap* bir anlamda rüya evreninde yolculuktur. Jung'a göre dönüşüm yolda olmaktır, edebi metinlerde kahramanın dönüşümü yol kavramıyla ilişkilidir. Yolculuk boyunca ilksel imgelerin sınamalarıyla kahraman kendini gerçekleştirmeye çalışır. *Kırmızı Kitap*'ta arketipleri kavrama ve dönüşme yolculuğunda; çöl, orman, şato, cehennem gibi mekânlardan geçer. Onun psikanaliz ve arketip çalışmaları, edebi yaratımlara yansır. Dante'nin *İlahi Komedya*'da cennet, cehennem ve araf yolculuğuna çıkması; Goethe'nin *Faust*'unun kendilik için çıktığı cehennemi yol; Paulo Coelho'nun aslında kendi içinde olan hazinayı aramak için çölde yola koyulan *Simyacı*sı; Hermann Hesse'nin *Siddhartha* romanında benliğini arayan Siddhartha'nın yolculuğu; Homeros'un anlamı hiç kimse demek olan *Odysseus* adındaki kralının kendini tamamladığı macera dolu yolculuğu; Frank Baum'un *Oz Büyücüsü* romanında Dorothy karakterini "Oz Büyücüsü"nü görmek için yola çıkaran itki ve Cervantes'in *Don Kişot*'unun gerçek bir şövalye aramaya çıktığı yol; gölge arketipiyle karşılaşma ve kendilik'in perdesini aralayan benzer serüvenleri taşır. Yola çıkmak kendiliğinden gerçekleşmeyeceği için "olmak" aslında "yolda olmak"tır ve bu bağlamda yol insanı büyütür, geliştirir, değiştirir, dönüştürür ve sonunda tamamlar.

2. SONUÇ

Edebiyatın estetik bir üretim olarak şiirsel imgelem ve kurgusal yaratımlarının aynı zamanda psikik bir fenomen olarak ele alınması, yazarın metin üzerinden verdiği iletinin bilişsel olarak kavranmasında önemli rol oynar. Jung, deneysel çalışmalarının yanı sıra kendi düşüncelerinin deneyini oluşturduğu *Kırmızı Kitap*'ta metin yoluyla gelen iletiyi gölge, anne, anima ve animus arketipleri üzerinden açıklar. *Kırmızı Kitap*'taki karakterler; anima, animus, yaşlı bilge, anne, baba ve hilebaz arketiplerinin birer simgesidir. Jung kendini karakter olarak metne yerleştirmiş ve çöl, orman, şato, mağara gibi bilinçdışı mekânlarda arketiplerle deneyimlediklerini aktarmıştır. *Kırmızı Kitap*'ın kurgusu rüya evreninde yapılan dönüşüm yolculuğu üzerine kuruludur. Bu yolculuk zorlu sınamalarla ve kahramanın alegorik ölümü ile gerçekleşen uyanışla birlikte tamamlanır. Edebi metinlerde arketiplerle yüzleşilmesi, kahramanı dönüştürücü güce sahiptir. Bu bağlamda Jung'un *Kırmızı Kitap*'ından yola çıkarak arketipsel eleştiri ile edebi metinleri okumak, pek çok metaforun aydınlatılmasını sağlar.

Kırmızı Kitap'ın eşliğinde gölge arketipinin sebep olduğu psikozlar, Carlo Collodi'nin *Pinokyo* eserinde Geppetto ustanın kendi eliyle yarattığı kukla Pinokyo'nun gölge olarak bastırılması; Lewis Carroll'un *Alice Harikalar Diyarı* romanında Alice'in ayna mekanına adım atarak dönüşüm yolculuğuna girmesi ve gölge ile yüzleşmesi; Goethe'nin *Faust* romanındaki mephisto (şeytan) formunun Mihail Bulgakov'un *Usta ile Margarita* romanında Woland karakteri aracılığıyla dönüştürücü ve ölümcül bir imgeye sahip olması; Sisifos'un döngüsünde Mary Shelley'in *Frankenstein* romanında yaratılan canavarın gölgesinin açığa çıkması için gereken alegorik ölümün işlenmesi; Oscar Wilde'in *Dorian Gray'in Portresi* romanında Dorian'ın öteki yüzü olan portrenin öldürülmesi ve Feridüddin Attar'ın *Mantik Al-Tayr* mesnevisindeki Simurg'un hikâyesinde, otuz tane kuşun Simurg'u aramak için çıktıkları yolculukta yolun sonunda ayna ile karşılaşarak Simurg'un gölgesi olduklarını deneyimlemesi ele alındığında, dönüşüm serüveninin Jung'un gölge arketipinin açığa çıkmasına bağlı olarak başladığı sonucuna varılır. Anima, animus ve anne arketipinin eksik olması durumu ise Şeyh Galip'in *Hüsn ü Aşk* mesnevisinde arayış yolculuğunda dönüşümü yaşayarak yolun sonunda aynı kişi olduklarını fark eden Hüsn ve Aşk; Peyami Safa'nın *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu* romanında Ferit; Orhan Pamuk'un *Kırmızı Saçlı Kadın* romanındaki Cem ve Yusuf; Atılğan'ın *Anayurt Oteli* romanında Zebercet karakterinde görülür. Sonuç olarak bütün bu yolculuklar, Jung'un yaşlı bilge, anima, animus, hilebaz ve gölge arketiplerinin ışığında gerçekleşen dönüşüm yolculuklarıdır. İlksel imgeleri temsil eden arketip kavramı, karakterin dönüşüm serüveninde, karakterle birlikte yolculuğa katılır. Karakter arketiplerine yani ilksel hâllerine dönüşür. Bu ilksel imgelere bakıldığında karşılaşılan öncelikle gölge, anne ve baba figürü olur. Özne kendi gölgesinin diğer ilksel imgelerinin ardında şekillendiğini görür. Jung'un arketip teorisi ile kolektif bilinçdışında yer alan bu ortak mirasların, edebi metinlerde metaforlara gizlendiği gözlenir. Jung'un *Kırmızı Kitap*'ta verdiği mağara, şato, ev, kuyu, çöl, orman gibi mekânların pek çok metinde gölge ile karşılaşılan ve yeniden biçimlenmenin gerçekleştiği mekânlar olarak geçtiği görülür. Gölge arketipinin, incelenen metinlerde karakterin anne figürünün eksik olması ya da yitimi durumunda anima, baba arketipinin yitiminde ise animus olarak belirdiği gözlemlenir. Arketiplere yapılan yolculukta dönüşüme hazırlanan karakter, bu yolda hilebaz, şeytan, yaşlı bilge gibi formlarla sınamalardan geçer. *Kırmızı Kitap*'ta geçen alegorik ölüm, incelenen metinlerde ya karakterin kendisinde ya da karakterin gölgesinde süret bulur. Ölümle yolun sonuna gelen karakter olum'u yaşar ve dönüşür. Buradan hareketle arketiplerin, dönüştüren ve arındıran ilksel hâller olarak edebi metinlerde çözülmeyi bekleyen anahtarlar olduğu söylenir.

KAYNAKÇA

- Atılğan, Y. (2008). *Anayurt Oteli*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Attar, F. (2019). *Mantık Al-Tayr*. (Çev. Abdülbaki Gölpınarlı). İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Bulgakov, M. (2012). *Usta ile Margarita*. (Çev. Aydın Emeç). İstanbul: Can Yayınları.
- Carroll, L. (2012). *Aynanın İçinden Alice Harikalar Diyarında*. (Çev. Semnal Gökmen) Ankara: Tema Yayınları.
- Carroll, L. (2017). *Alice Harikalar Diyarında*. (Çev. Sinan Ezber). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Collodi, C. (2006). *Pinokyo*. (Çev. Duygu İnellen). İstanbul: Bordo Siyah Klasik Yayınlar.
- Jung, C. Gustav. (1997). *Analitik Psikoloji*. (Çev. Ender Gürol). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Jung, C. Gustav. (2015). *Kırmızı Kitap (Liber Novus)*. (Çev. Okhan Gündüz). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Jung, C. Gustav. (2016). *Analitik Psikoloji Üzerine İki Deneme*. (Çev. İsmail Hakkı Yılmaz). İstanbul: Pinhan Yayıncılık
- Jung, C. Gustav. (2017). *Dört Arketip*. (Çev. Zehra Aksu Yılmaz). İstanbul: Metis Yayınları.
- Kojeve, A. (2012). *Hegel Felsefesine Giriş*. (Çev. Selahattin Hilav). İstanbul: YKY
- Lacan, J. (2013). *Psikanalizin Dört Temel Kavramı*. (Çev. Nilüfer Erdem). İstanbul: Metis Yayınları.
- Pamuk, O. (2019). *Kırmızı Saçlı Kadın*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Safa, P. (2004). *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*. İstanbul: Ötügen Yayıncılık.
- Shelley, M. (2019). *Frankenstein ya da Modern Prometheus*. (Çev. Yiğit Yavuz). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Şeyh, Gâlib. (2006). *Hüsn ü Aşk*. (Çev. Abdülbaki Gölpınarlı). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Wilde, O. (2018). *Dorian Gray'in Portresi*. (Çev. Nihal Yeğınobalı). İstanbul: Can Yayınları.